

Майданевич С. Б., Тимошук О.М.

СУБ'ЄКТИ ТА ПРИНЦИПИ МІЖНАРОДНОГО МОРСЬКОГО ПРАВА

Сучасні реалії розвитку людства з новою силою актуалізують необхідність збереження природних ресурсів, зокрема, Світового океану. Морська діяльність завжди виступала одним з найважливіших чинників економічного зростання та забезпечення національної безпеки будь-якої країни. Для запобігання загострення міжнародної конфронтації та регулювання відносин між суб'єктами права щодо використання окремих морських територій в комерційних та некомерційних цілях були затверджені правові норми, які формувалися впродовж багатьох століть. Вироблена система правил Міжнародного морського права спрямована на охорону та збереження морського простору та його ресурсів, забезпечення рівного та вільного доступу до багатств Світового океану всім суб'єктам правовідносин незалежно від рівня їх соціально-економічного розвитку.

Становлення України як міцної морської держави зумовлює необхідність у вихованні висококваліфікованих спеціалістів в галузі морської справи, які компетентні в питаннях Міжнародного морського права, основних правах і обов'язках його суб'єктів, а також принципах міжнародного законодавства в галуззі мореплавства. Все вище вказане зумовлює актуальність окресленої теми дослідження.

В статті визначено сутність поняття «Міжнародне морське право», вказані його види, суб'єкти, правова доктрина формування та принципи. Встановлено, що відносини між основними учасниками (суб'єктами) морської справи регулюються як загальноприйнятими принципами Міжнародного права, так і спеціальними (галузевими), які виникли внаслідок практичної діяльності суб'єктів права на просторах Світового океану. Відображена концепція контролю та координації міжнародних відносин в морській справі, яка базується на системі принципів, закріплених міжнародними договорами. Вказано, що головними суб'єктами правовідносин в морській галуззі виступають держави та міжнародні організації. Зазначено, що визначені міжнародним законодавством принципи спрямованні на збереження суверенітету, територіальної цілісності кожної держави, мирне вирішення конфліктів між учасниками міжнародних відносин, їх співробітництво та виконання зобов'язань перед світовою громадськістю, дотримання прав і свобод людини, повагу до культурної самобутності кожного народу, раціональне використання, захист та охорону морського середовища тощо.

***Ключові слова:** Міжнародне морське право, морський простір, суб'єкт права, принцип.*

Постановка проблеми. Світовий океан здавна виступав важливим чинником економічного розвитку як окремих держав, так і світової економіки в цілому. Науково-промислова революція, швидкі темпи зростання людської популяції, реалізація економічних інтересів країн на морському просторі, застосування неекологічних технологій, видобуток газу та нафти зумовили нераціональне використання природних ресурсів морських вод, їх забруднення та зменшення ресурсного потенціалу Світового океану. Таким чином, проблема раціонального використання та збереження морського

середовища та його багатств є актуальною, як на внутрішньодержавному, так і на міжнародному рівнях. З метою зростання ефективності регулювання міждержавних відносин у морській діяльності виникла необхідність виокремлення окремої галузі Міжнародного права, з її інститутами, нормами та принципами. Саме таке завдання було покладене на Міжнародне морське право.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичною базою дослідження виступили наукові доробки наступних вітчизняних і закордонних авторів: Аверочкіна Т. В., Кузнєцов С. О., Анцелелевич Г. О., Гурєєв С.О., Джунусова Д. Н., Шемякін О. М., Серафимов В. В., Коваль В. М., Нікітіна А. П., Стаценко О. С., Гуцуляк В. М., Скарідов О. С. та ін.

Мета дослідження – проаналізувати правову сутність Міжнародного морського права, визначити суб'єкти цієї галузі Міжнародного права та принципи, які регулюють їх діяльність в межах використання ресурсної бази Світового океану.

Виклад основного матеріалу. Міжнародне морське право є невід'ємною частиною Міжнародного права. Воно об'єднує, як норми різних галузей національного права (адміністративне, кримінальне, трудове, громадянське, екологічне та ін.), так і керується положеннями Міжнародного права про суб'єкти, джерела, принципи, права міжнародних договорів, взаємну відповідальність тощо. Морське право тісно пов'язане з різними галузями Міжнародного права (космічним, атомним, охороною навколишнього середовища, гуманітарним та ін.). Іншими словами, Міжнародне морське право – це сукупність обов'язкових юридичних принципів і норм, які регламентують правовий статус і режим морських просторів і регулюють відносини між суб'єктами права щодо дослідження та використання ресурсів Світового океану на засадах їх повної рівності та добровільності [1, с. 16; 2, с. 23; 3, с. 12].

Більшість вчених солідарна в тому, що сучасне Міжнародне морське право, як окрема галузь Міжнародного права виникла після ратифікації чотирьох Міжнародних Женевських конвенцій з морського права, які були прийняті в квітні 1958 р. на I Конференції ООН з морського права. Це, зокрема: 1) конвенція про територіальне море та прилеглу територію; 2) конвенція про відкрите море; 3) конвенція про рибальство та охорону біоресурсів відкритого моря; 4) конвенція про континентальний шельф; 5) факультативний протокол, який регламентував процедуру вирішення спорів [4, с. 159-160]. Перераховані вище нормативно-правові акти стали основою Міжнародного морського права. Дотримуватися їх положень зобов'язані всі учасники міжнародних відносин.

Після прийняття Декларації про надання незалежності колоніальним країнам і народам (1960 р.) на мапі світу з'явилися нові незалежні держави. Це зумовило необхідність перегляду норм Міжнародного права та їх адаптування до інтересів цих держав. З цього часу проблема деколонізації була поставлена на міжнародний контроль. Зміни щодо регулювання відносин на морському просторі були закріплені в Конвенції ООН з морського права у 1982 р. Наприклад, якщо раніше межа територіального моря коливалася від 3 до 12 миль, то з початку 80-х рр. XX ст. всі держави, які не мали виходу до моря, отримали право на експлуатацію економічної зони в межах 200 миль нарівні з державами, які такий вихід мали. Питання регулювання правових відносин у Світовому океані також відображені в: 1) конвенції з охорони людського життя на морі 1960 р.; 2) конвенції про міжнародні правила попередження зіткнення суден в морі 1972 р.; 3) міжнародній конвенції про попередження забруднення моря нафтою 1954 р.; 4) конвенції про вантажну марку 1966 р. [2, с. 25].

Як і в будь-якій складній системі в Міжнародному морському праві існує декілька підсистем:

– *внутрішньодержавне (національне) морське право* – комплексна галузь, яка ґрунтується на нормах різних галузей внутрішньодержавного права, які об'єднані

спільністю предмета правового регулювання, зокрема, експлуатацією морського простору в тій чи іншій формі;

– *міжнародне морське публічне право* – це галузь Міжнародного права, об'єктом якої є система міжнародних відносин в питаннях використання Світового океану. Пов'язане з міждержавними відносинами (угоди та договори, укладені між державами щодо регулювання морських відносин);

– *міжнародне морське приватне право* – це одна з галузей Міжнародного права, яка складається з правових норм, які регулюють відносини між юридичними особами (організаціями) та фізичними особами (громадянами), переважно, в питаннях торгівельного судноплавства. Цей вид морського права має громадянсько-правовий характер та вимагає включення «іноземного елемента». В першу чергу, мова йде про майнові відносини, які пов'язані з морськими перевезеннями [5, с. 6-9; 6, с. 10; 2, с. 14].

Суб'єктами Міжнародного морського права є носії певних прав і обов'язків, які визначені в міжнародних нормативно-правових актах. Для того, щоб отримати статус суб'єкта Міжнародних відносин необхідно відповідати наступним характеристикам:

- 1) мати певну зовнішню відособленість;
- 2) персоніфікація (можливість включення до міжнародних відносин в якості окремої одиниці);
- 3) мати здатність до вироблення, вираження та реалізації автономної волі;
- 4) приймати участь у розробці та затвердженні міжнародних норм та дотримуватися їх.

Кожен суб'єкт міжнародного права повинен мати такі якості, як правоздатність, дієздатність та деліктоздатність. Отже, розглянемо кожен з вказаних компонентів окремо.

Правоздатність – це здатність суб'єкта Міжнародного права мати певні суб'єктивні права та юридичні зобов'язання. Держави наділені цією здатністю з моменту їх заснування; народи та нації – з часу визнання їх незалежності та культурної самотності; міжнародні міжурядові організації – з моменту набуття правової сили документу про їх створення; фізичні особи – за умови виникнення конкретних ситуацій, які окреслені в Міжнародному праві.

Сутність поняття «дієздатність» полягає у можливості самостійної реалізації суб'єктами Міжнародного права своїх обов'язків.

Деліктоздатність суб'єктів Міжнародного права – це здатність учасників правовідносин нести юридичну відповідальність за скоєнні правопорушення [7, с. 72-74].

До середини ХХ ст. панувала «класична» концепція щодо визнання суб'єктами Міжнародного права лише держав. Так, Кожевніков Ф. І. стверджував, що основним суб'єктом Міжнародного права є тільки держава [8, с.51]. Сучасний науковець Баймарутов М. О. вирізняє наступні суб'єкти Міжнародного права: а) основні – держави, народності та нації, міжнародні міжурядові організації; б) похідні – міжнародні міжурядові організації, специфічні державоподібні утворення (Монако, Ватикан, Сан-Марино) [7, с. 64]. Французький вчений Ж. Тускоз поділив суб'єкти Міжнародного права на: держави, міжнародні організації, недержавних юридичних та фізичних осіб [9, с. 43]. Кучерук Н. С. дотримується наступної класифікації суб'єктів Міжнародного права: 1) класичні (держава, міжнародні організації); 2) спільні або нетипові (державоподібні утворення та ін.); 3) нестандартні (фізичні особи, людство) [10, с. 73].

Вітчизняний науковець Шемякін А. М. відносить до суб'єктного складу Міжнародного права держави, міжнародні організації, комерційні та некомерційні організації національних правових систем, індивідуальні суб'єкти (всі, хто хоч якось задіяний в процесі використання вод і ресурсної спроможності Світового океану). Вчений відзначив, що за певних умов суб'єктами права можуть виступати державоподібні утворення та національно-визвольні рухи. Суб'єктами міжнародного права також можуть бути міжнародні інституції – міжнародні органи. До їх числа входять: міжнародні суди,

міжнародні арбітражі, слідчі та інші комісії. Їх створюють за згодою сторін (держав), в своїй діяльності вони підпорядковуються міжнародно-правовим нормам.

Особливим суб'єктом міжнародного права виступає народ. Так, згідно з принципом рівноправ'я та самовизначення народів – всі народи без будь-якого втручання ззовні мають право самостійно визначати свій політичний статус та вільно розвиватися в соціальній, економічній та культурній сферах. Кожна держава, як учасник міжнародних відносин, повинна поважати це право. Тому через систему міжнародних договорів всі держави зобов'язують у своєму внутрішньому порядку поважати права іноземних фізичних та юридичних осіб, всіх осіб з інших країн, які знаходяться на їх території, а також суспільних (недержавних) організацій, зокрема, профспілок.

Суб'єкти міжнародного морського права, які в процесі діяльності в Світовому океані, пов'язані з правами та обов'язками інших суб'єктів правовідносин, повинні дотримуватися не лише загальних норм і принципів Міжнародного морського права, а й правил Міжнародного права в цілому, зокрема, Статуту ООН.

Таким чином, суб'єкти Міжнародного права – це сторони міжнародних правових відносин, які наділені нормами міжнародного права, суб'єктивними правами та обов'язками. Їх характеризує взаємна незалежність та не підпорядкованість будь-якій владі. Методом міжнародного правового регулювання є укладання згоди між усіма юридично незалежними суб'єктами міжнародних відносин щодо змісту встановлених норм та надання їм юридичної сили.

В свою чергу, об'єктами Міжнародного морського права є правовий режим та статус різних категорій морського простору, їх делімітація, перевезення вантажів і пасажирів, проведення буксирування, розробка ресурсного потенціалу морського дна, ведення рибного промислу тощо. Іншими словами, це все те, на що спрямована діяльність суб'єктів і що є предметом їх інтересів в процесі використання Світового океану [11, с. 11; 2, с. 27-28].

Міжнародне морське право ґрунтується на загальних принципах Міжнародного права, які за своїм характером є універсальними для всіх учасників морської справи, так і на спеціальних (галузевих) принципах, які властиві саме морському праву.

За визначенням Скарідова О. С., принципи Міжнародного права – це правила поведінки суб'єктів права, які виникли внаслідок міжнародних відносин та юридично закріплені в загальноприйнятих джерелах Міжнародного права. Принципи Міжнародного права визнаються імперативними (обов'язковими) нормами для всіх суб'єктів, які ведуть діяльність на морському просторі. Їх дія розповсюджується на всю систему міжнародних відносин, включаючи галузі, які з тих чи інших причин не були врегульовані конкретними нормативно-правовими актами [12, с. 50].

Основні принципи Міжнародного права були закріплені в Статуті Організації Об'єднаних націй в 1945 р. Деяко пізніше їх положення були розширені в Декларації ООН на XXV сесії Генеральної Асамблеї ООН про принципи міжнародного права товариських відносин і співробітництва між державами відповідно до Статуту ООН від 24 жовтня 1970 р. Серед загальних принципів Міжнародного права були виділені такі: рівноправ'я та самовизначення народів, суверенна рівність, невтручання у внутрішні справи, мирне врегулювання протиріч та конфліктних ситуацій, незастосування сили, дотримання міжнародних зобов'язань, співробітництво. Всі ці принципи були доповнені у Заключному акті Організації з безпеки та співробітництва в Європі (ОБСЄ) 1 серпня 1975 р. До їх числа включили також положення про повагу до прав людини, територіальну цілісність та непорушність державних кордонів (для країн Європи) [13, с. 5, 9].

Принципи міжнародного права виконують декілька функцій одночасно:

– сприяють стабілізації міжнародних відносин, обмежуючи діяльність суб'єктів права певними правовими нормами;

– закріплюють нововведення, які з'являються під час взаємодії суб'єктів права і таким чином зумовлюють розвиток міжнародних відносин.

До загальних принципів міжнародних відносин належать: 1) принцип суверенної рівності держав; 2) принцип не застосування сили або загрози її використання; 3) принцип територіальної цілісності держав; 4) принцип непорушності державних кордонів; 5) принцип мирного вирішення міжнародних спорів; 6) принцип невтручання у внутрішні справи; 7) принцип рівноправ'я та самовизначення народів; 8) принцип співробітництва; 9) принцип сумлінного виконання міжнародних зобов'язань; 10) принцип поваги до прав людини [7, с. 50]. Всі ці принципи виступають критеріями оцінки правомірності дій суб'єктів Міжнародного права та правовим регулятором міжнародних відносин, юридичним орієнтиром в процесі розробки зовнішньо- та внутрішньополітичного курсу кожної держави та ін. Тому, доречно, на наш погляд, зосередити свою увагу окремо на кожному з них.

Принцип суверенної рівності держав зобов'язує кожна державу поважати суверенітет інших країн (незалежність у зовнішньополітичній сфері та верховенство державної влади у внутрішніх справах). Основою цього принципу є забезпечення рівних прав усіх учасників міжнародних відносин незалежно від рівня їх економічного, політичного та соціального розвитку.

Принцип незастосування сили або загрози її використання. Згідно з Статутом ООН, усім членам Організації Об'єднаних націй забороняється погрожувати силою (військовою та невійськовою) або застосовувати її по відношенню до територіальної цілісності або політичної незалежності будь-якої держави. Дане положення було конкретизоване та затверджене в одній з резолюцій ООН, а також у Декларації про принципи Міжнародного права (1970 р.), Резолюції 3314 (XXIX) Генеральної Асамблеї ООН про визначення агресії (1974 р.), Заключному акті ОБСЄ (1975 р.), Декларації про посилення ефективності принципів відмови від загрози силою чи її застосування в міжнародних відносинах (1977 р.).

Принцип територіальної цілісності держав. Нормами Міжнародного права забороняється будь-яке застосування сили проти порушення територіальної цілісності будь-якої країни. Міжнародне право не допускає будь-якого насильницького захоплення, прислання або розподілу території держави. Спочатку положення про територіальну цілісність було закріплене в Декларації про принципи Міжнародного права (1970 р.), а принципового значення набуло після підписання Заключного акту ОБСЄ (1975 р.). Останній документ також затвердив *принцип непорушності державних кордонів*. Відповідно до його положень, всі держави-учасниці міжнародних відносин не мають права зазіхати на державні кордони всіх країн Європи та повинні відмовитися від будь-яких територіальних претензій [12, с. 51- 53]. Забороняє будь-яку односторонню зміну лінії державного кордону.

Принцип мирного вирішення міжнародних спорів передбачає вирішення всіх міжнародних спорів виключно засобами мирного врегулювання (переговори, посередництво, судовий розгляд, дослідження та ін.).

Принцип невтручання у внутрішні справи. Відповідно до Статуту ООН жодна держава чи міжнародна організація не може втручатися в справи іншої держави в жодній із форм (економічний, військовий, дипломатичний вплив) та будь-якими засобами (організація масових заворушень, заслання диверсантів, шпівнів тощо.).

Принцип рівноправ'я та самовизначення народів спрямований на розвиток дружніх відносин між націями на засадах взаємоповаги. Основні положення цього принципу були визначені та деталізовані в Статуті ООН, Декларації про надання незалежності колоніальним країнам і народам (1960 р.), Декларації про права людини (1966 р.), Декларації про принципи Міжнародного права (1970 р.), Заключному акті ОБСЄ (1975 р.).

Принцип співробітництва держав зобов'язує суб'єкти права здійснювати міжнародне співробітництво у вирішенні міжнародних проблем в соціально-економічній та культурній сферах людського буття, а також підтримувати міжнародний мир і безпеку через прийняття ефективних колективних заходів. Форми та об'єм співробітництва залежить від територіальних ресурсів держав, їх потреб, внутрішнього законодавства, прийнятих на себе міжнародних обов'язків тощо.

Принцип сумлінного виконання міжнародних зобов'язань. Спочатку виник як міжнародно-правовий звичай, а в статусі загальноновизнаної норми поведінки суб'єктів права був закріплений в Статуті ООН. У Віденській конвенції про права міжнародних договорів (1969 р.) зазначалося, що «кожен діючий договір обов'язковий для всіх учасників і повинен ними сумлінно виконуватися». Також наголошувалося на тому, що жоден учасник правовідносин не може послатися на положення свого внутрішнього права у разі ігнорування або порушення умов міжнародного договору. Ці зобов'язання між державами-учасниками Міжнародного права також були закріплені в Заключному акті ОБСЄ 1975 р.

Принцип поваги до прав людини. Вважається одним з найважливіших принципів сучасного Міжнародного права. Вперше був сформульований в Статуті ООН і наголошував на необхідності поваги до гідності та цінності людини як особистості, підтримував рівноправ'я між жінками та чоловіками, рівність між великими та малими націями [13, с. 9-13; 12, с. 51-53].

Сучасне Міжнародне морське право як окрема галузь Міжнародного права має власні (спеціальні) принципи, на засадах яких здійснюється контроль за морською діяльністю суб'єктів правових відносин. До їх переліку входять:

1. *Принцип свободи відкритого моря.* Закріплює за всіма державами рівні права щодо використання вільного моря. Має важливе значення в процесі вирішення однієї з ключових проблем людства – розробки природних ресурсів Світового океану в інтересах забезпечення продуктами харчування населення Землі, розвиток та зміцнення світових економічних зв'язків, міжнародного судноплавства тощо. Цей принцип був закріплений в Женевській конвенції про відкрите море в 1958 р., в Конвенції ООН з морського права (1982 р.) та інших міжнародних угодах. Він затверджує наступні свободи: судноплавства, перелетів над просторами відкритого моря, рибальства, укладання підводного кабелю, трубопроводів, наукових досліджень та ін.

2. *Принцип виключної юрисдикції державного прапору* передбачає повний контроль держави над судном, яке зареєстровано в цій державі. Саме цей принцип визначає правовий статус невійськового судна у відкритому морі [1, с. 26-29].

3. *Принцип використання Світового океану з мирною метою або винятково в мирних цілях.* Головним завданням цього принципу є обмеження гонки озброєнь, скорочення військової діяльності країн, закріплення миру та безпеки на морських просторах. Цей принцип спрямований на підвищення ефективності принципу незастосування сили або загрози силою в міжнародних відносинах. Зазначимо, що в міжнародному праві поки що не має загального положення, яке б розкривало сутність даного принципу. На практиці він реалізовується через положення різних міжнародних договорів, зокрема, Договору про Антарктику (1959 р.), Конвенції ООН з морського права (1982 р.), Договору про без'ядерну зону Південної частини Тихого океану (1995 р.), Бангкокського договору (1995 р.) та ін.

4. *Принцип захисту та збереження морського середовища.* Виступає проти використання та розміщення на просторах Світового океану ядерної, хімічної та бактеріальної зброї. В загальному вигляді основні положення цього принципу окреслені в Конвенції ООН з морського права.

Принцип захисту морського середовища передбачає: 1) попередження, заборону та обмеження забруднення морського середовища; 2) охорону та раціональне використання

морських природних ресурсів; 3) заборону всім учасникам морської справи наносити збитки своїм партнерам; 4) зобов'язання суб'єктів правовідносин співпрацювати в галузі захисту морського середовища, а у випадку заподіяння збитків, відшкодувати їх державам, які постраждали.

5. *Принцип повного імунітету військових кораблів від іноземної юрисдикції.* Відповідно до нього, всі військові кораблі, які знаходяться у відкритому морі, підпорядковуються виключно юрисдикції держави прапору.

6. *Принцип загального надбання людства* – закріплює положення про те, що відкрите море, район морського дна є загальнолюдською власністю, незважаючи на соціально-економічний, політичний статусу держави.

7. *Принцип заборони піратства та работоргівлі* [2, с. 24; 1, с. 30, 35; 12, с. 54; 14, с. 230)

Принагідно зауважимо, що всі вище перераховані принципи міжнародного морського права тісно пов'язані з загальноприйнятими принципами та нормами Міжнародного права.

Висновки. Міжнародне морське право є однією з важливих галузей Міжнародного права. Її головними завданнями є контроль та регулювання міжнародної діяльності на морському просторі (перевезення, транспортування, видобуток корисних ресурсів, рибальство, дослідження тощо). Міжнародне морське право неоднорідне за своєю структурою. Ця галузь права має декілька підсистем, які відрізняються предметом правовідносин та функціями, які виконують.

У сучасній правовій науці визначення суб'єктного складу міжнародних відносин дещо різниться. Більшість вчених солідарна в тому, що основними суб'єктами Міжнародного права є держави та міжнародні організації. Всі суб'єкти права мають визначені на законодавчому рівні права та обов'язки за невиконання яких передбачена юридична відповідальність. Основою Міжнародного морського права виступають, як загальні, так і специфічні принципи, які регламентують правила поведінки суб'єктів права в морській справі. Ці положення спрямовані на стабілізацію міжнародних відносин та юридичне закріплення нововведень, які з'являються в процесі взаємодії всіх учасників цих відносин.

Maydanevich S.B., Tymoshchuk O.

SUBJECTS AND PRINCIPLES OF THE INTERNATIONAL MARITIME LAW

Modern realities of human development with renewed vigor emphasize the need to preserve natural resources, in particular, the oceans. Maritime activities have always been one of the most important factors in economic growth and national security of any country. In order to prevent the escalation of international confrontation and to regulate relations between the subjects of law on the use of certain maritime territories for commercial and non-commercial purposes, legal norms have been approved that have been formed over many centuries. The developed system of rules of International Maritime Law is aimed at the protection and preservation of maritime space and its resources, ensuring equal and free access to the riches of the oceans to all subjects of legal relations, regardless of their level of socio-economic development.

The formation of Ukraine as a strong maritime state necessitates the education of highly qualified specialists in the field of maritime affairs who are competent in matters of international maritime law, fundamental rights and responsibilities of its subjects, as well as the principles of international maritime law. All of the above determines the relevance of the outlined research topic.

The article defines the essence of the concept of "International Maritime Law", indicates its types, subjects, legal doctrine of formation and principles. It is established that the relations

between the main participants (subjects) of maritime affairs are governed by both generally accepted principles of international law and special (sectoral), which arose as a result of the practical activities of legal entities in the oceans. The concept of control and coordination of international relations in maritime affairs is reflected, which is based on a system of principles enshrined in international treaties. It is stated that the main subjects of legal relations in the maritime sector are states and international organizations. It is noted that the principles defined by international law are aimed at preserving the sovereignty, territorial integrity of each state, peaceful resolution of conflicts between participants in international relations, their cooperation and fulfillment of obligations to the world community, respect for human rights and freedoms, respect for cultural identity use, protection and preservation of the marine environment, etc.

Key words: *International maritime law, maritime space, subject of law, principle.*

ЛІТЕРАТУРА

1. Гуреев С. А., Зенкин И. В, Иванов Г. Г. Международное морское право : 2-е изд., перераб. и допол. Москва: Норма, Инфра-М, 2011. 432 с.
2. Коваль В. Н., Никитина А. П., Стаценко О. С. Международное морское право (частное и публичное) : учебник. М.: Вузовский учебник, 2018. 228 с.
3. Джунусова Д. Н. Морское право: учебное пособие. Астрахань: Издательский дом «Астраханский университет», 2015. 328 с.
4. Серафимов В. В. Первая Конференция ООН по морскому праву 1958 года: вопросы территориального моря и прилежащей зоны. *LEX PORTUS*. 2016. № 1. С. 140-161.
5. Гуцуляк В. Н. Морское право. М., 2008. 320 с.
6. Аверочкина Т. В., Кузнецов С. О. Морское право : підручник. Одеса: Фенікс, 2011. 382 с.
7. Баймарутов М. А. Международное право : учебник. Х.: Одиссей, 2000. 735 с.
8. Кожевников Ф. И. Учебное пособие по международному публичному праву (очерки). М.: Юридическое издательство Министерства юстиции СССР, 1947. 271 с.
9. Тускоз Жан. Міжнародне право: підручник (пер. з франц.). К.: АртЕк, 1998. 416 с.
10. Кучерук Н. С. Фізична особа як суб'єкт Міжнародного права. Міжнародні читання з міжнародного права пам'яті професора П. Є. Казанського : Матеріали четвертої міжнар. наук. конф. (м. Одеса, 8-9 лист. 2013 р.) / відп. за випуск к.ю.н., доц. М. І. Пашковський. Одеса : Національний університет «Одеська юридична академія», 2013. С. 73-76.
11. Шемякин А. Н. Морское право : учебное пособие. Харьков: Одиссей, 2004. 408 с.
12. Скаридов А. С. Морское право. СПб: Academus, 2006. 934 с.
13. Анцепелевич Г. А. Международное морское право : учебник. К.: Издательский дом «Слово», 2004. 400 с.
14. Никифоров В. А., Поляков К. И. Принципы международного морского права. *Ученые записки Орловского государственного университета*. 2015. № 2 (65). С. 229-231.

REFERENCES

1. Hureev, S. A., Zenkin, I. V. & Ivanov, G. G. (2011). *Mezhdunarodnoe morskoe pravo*. M.: Norma, Infra-M [in Russian].
2. Koval, V. N., Nykytyna, A. P., Statsenko, O. S. (2018). *Mezhdunarodnoe morskoe pravo (chastnoe y publychnoe)* [International maritime law (private and public)]. M.: Vuzovskiy uchebnyk [in Russian].
3. Dzhunusova, D. N. (2015). *Morskoe pravo* [Maritime law]. Astrahan: Izdatelskiy dom «Astrahanskiy universitet» [in Russian].

4. Serafimov, V. V. (2016). Pervaya Konferentsiya OON po morskomu pravu 1958 hoda: voprosi terrytorialnogo moria i prylezhashchei zoni. *LEX PORTUS*, 1, 140-161.
5. Hutsuliak, V. N. (2008). Morsoke pravo [Maritime law]. M. [in Russian].
6. Averochkina, T. V. & Kuznetsov, S. O. (2011). Morske pravo [Maritime law]. Odesa: Feniks [in Ukrainian].
7. Baymarutov, M. A. (2000). Mezhdunarodnoe pravo [International law]. Kharkov: Odyssei [in Ukrainian].
8. Kozhevnikov, F. I. (1947). Uchebnoe posobie po mezhdunarodnomu publicnomu pravu (ocherki). M.: Yuridicheskoe izdatelstvo Ministerstva yustitsii SSSR [Soviet Union].
9. Tuskoz, Zhan (1998). Mizhnarodne pravo [International law]. K.: ArtEk [in Ukrainian].
10. Kucheruk, N. S. (2013). Fizichna osoba yak sub'ekt Mizhnarodnogo prava. Proceedungs from *Mizhnarodni chytannia z mizhnarodnoho prava pamiati profesora P. Ye. Kazanskoho*. (pp. 73-76). Odesa: Natsionalnyi universytet «Odeska yurydychna akademiia» [in Ukrainian].
11. Shemiakin, A. N. (2004). Morskoe pravo [Maritime law]. Kharkov: Odyssei [in Ukrainian].
12. Skaridov, A. S. (2006). Morskoe pravo [Maritime law]. SPb: Academus [in Russian].
13. Antsepelevich, H. A. (2004). Mezhdunarodnoe morskoe pravo [International maritime law]. K.: Izdatelskyi dom «Slovo» [in Ukrainian].
14. Nikiforov, V. A. & Polyakov, K. I. (2015). Printsipi mezhdunarodnogo morskogo prava. *Uchennie zapiski Orlovskogo gosudarstvennogo universiteta*, 2 (65), 229-231 [in Ukrainian].